

بررسی اهداف، ایده آل‌ها و ارزش‌های انقلاب اسلامی ایران

از دیدگاه امام خمینی (ره)

فریبا شایگان*

تاریخ دریافت: ... ۸۱/۷/۳

تاریخ پذیرش: ... ۸۲/۶/۲

ژوئیه‌شگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

رساله جامع علوم انسانی

چکیده

یکی از مهم‌ترین منابع مطالعه اهداف انقلاب اسلامی، سخنان و پیام‌های رهبر و ایدئولوگ انقلاب است. این تحقیق به منظور مطالعه اهداف انقلاب اسلامی به تحلیل محتوای سخنان امام خمینی (ره) پرداخته است. برای این کار از صفحات کتاب‌های صحیفه نور، مجلدات ۲ تا ۱۵ (از مهر ۵۶ تا شهریور ۶۰) نمونه‌گیری به عمل آمد و جمعا ۷۷۴ جمله از امام در این مورد استخراج و تجزیه و تحلیل شد. نتیجه مطالعه نشان داد که مهم‌ترین اهداف انقلاب

در ابتدا فرهنگی (حفظ و احیای اسلام) و سپس سیاسی بوده است. همچنین این تحقیق به مقایسه اهداف انقلاب از دید امام با اهداف انقلاب از دید مردم در شعارهای انقلاب (که توسط دکتر پناهی در تحقیقی جداگانه صورت گرفته بود) پرداخت و تقریباً یکسانی و هماهنگی بین این دو به اثبات رسید.

واژه‌های کلیدی: امام خمینی (ره)، انقلاب اسلامی، ارزش‌ها و اهداف انقلاب، شعارهای انقلاب، نظریه‌های انقلابات

طرح مسئله

هر انقلابی به دنبال علل و شرایط مساعدی به وقوع می‌پیوندد و اهداف خاصی را مد نظر دارد. رهبران انقلاب برای بسیج مردم و همراهی آن‌ها تا پیروزی انقلاب، باید اهداف آرمان‌های خود را به مردم ارائه و تصویری از جامعه آرمانی و مطلوب آتی ترسیم نمایند. انقلاب اسلامی هم از این امر مستثنا نیست و قطعاً آرمان‌ها و ایده‌آل‌هایی را به منزله اهداف انقلاب مطرح کرده که مطالعه آن، هدف مقاله حاضر است.

مطالعه اهداف انقلاب از چند طریق امکان‌پذیر است. یکی از این راه‌ها بررسی اهداف انقلاب از دید مردم است که در شعارهای آن‌ها تجلی می‌یابد. روش دیگر مطالعه ایدئولوژی انقلاب است که به‌طور رسمی توسط رهبران انقلاب اعلام می‌شود. ایدئولوژی انقلابی نه تنها تبیینی از وضع موجود ارائه می‌دهد، بلکه اهداف آرمان‌ها و امیدهای یک جامعه ایده‌آل را نیز نشان می‌دهد.

اگر چه مردم اهداف و ایده‌های خود را از رهبران انقلاب می‌گیرند، ولی همیشه چنین نیست که تمام اهداف مردم و رهبران انقلاب یکی باشد. گاه مردم اهدافی را مد نظر دارند که خواست رهبران انقلاب نیست، ولی رهبران برای حفظ وحدت و حضور مردم در صحنه، سکوت و مخالفتی با مردم نشان نمی‌دهند؛ و بعضاً ممکن است در صدد تحمیل اهداف خود به مردم

برآیند. از طرفی ممکن است رهبران انقلاب اهدافی را در نظر داشته باشند که مورد قبول یا اولویت مردم نباشد، ولی برای حفظ وحدت و دست‌یابی به پیروزی، اهداف را خیلی کلی بیان کنند. به هر حال، بعد از پیروزی انقلاب، این اهداف روشن و واضح می‌شود و رهبران انقلاب در پی دست‌یابی به اهداف مورد نظر خود هستند. اهداف انقلاب اسلامی از دید مردم و شعارهای آن‌ها در تحقیقی بسیار جامع و وسیع توسط دکتر پناهی مورد بررسی و تجزیه و تحلیل قرار گرفته و به نتایجی رسیده است که در جای خود به آن می‌پردازیم. ولی این تحقیق در نظر دارد که اهداف انقلاب را از دیدگاه امام خمینی (ره)، رهبر و ایدئولوگ انقلاب اسلامی، بررسی نماید. سپس به مقایسه آن با اهداف انقلاب اسلامی مطرح شده در شعارها (نتایج تحقیق دکتر پناهی) بپردازد. بدین ترتیب پرسش‌های اساسی تحقیق عبارتند از:

- ۱- اهداف و آرمان‌های انقلاب اسلامی ایران از دیدگاه امام خمینی (ره) کدام است و بر چه اهدافی تأکید بیش‌تر شده است؟
- ۲- میزان هماهنگی اهداف انقلاب اسلامی از دیدگاه امام خمینی (ره) با اهداف مطرح شده در شعارهای انقلاب چقدر است؟

تحقیقات پیشین

اگر چه مطالعات و تحقیقات بسیاری در داخل و خارج از کشور در مورد انقلاب اسلامی صورت گرفته، ولی تنها تحقیقی که به‌طور مستقیم مرتبط با موضوع مورد بررسی است، تحقیق آقای دکتر پناهی تحت عنوان «جمع‌آوری و تجزیه و تحلیل شعارهای انقلاب اسلامی» است. در این تحقیق که مختصری از آن تحت عنوان *An Introduction to the Islamic Revolution of Iran and Its Slogans* به لاتین منتشر شده است. در این تحقیق، از ۴۱۵۳ شعار جمع‌آوری شده در مورد انقلاب اسلامی، نمونه ۵۲۰ شعار مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است. این تحقیق نشان می‌دهد که ۷۳۸ شعار از کل شعارهای انقلاب اسلامی به

اهداف، ایده‌آل‌ها و ارزش‌های انقلاب اختصاص دارد (Panahi: 2001,158). از این تعداد شعارها ۳۵/۴٪ مربوط به ارزشها و ایده‌آل‌های سیاسی، ۴۸/۶٪ ایده‌آل‌ها و ارزش‌های فرهنگی، ۵/۳٪ ایده‌آل‌ها و ارزش‌های اقتصادی، ۸۹٪ وحدت و همبستگی و ۰/۹٪ به سایر موارد اختصاص داشت. تحقیق مذکور نشان می‌دهد که از اهداف و ایده‌آل‌های مهم سیاسی، بیش‌ترین فراوانی به ارزش آزادی و مشارکت سیاسی (۲۶/۴٪) و سپس تثبیت نظام جمهوری اسلامی (۲۱/۵٪) اختصاص دارد و از بین اهداف و ارزش‌های فرهنگی، ارزش شهادت و فداکاری با ۴۱/۲٪ در راس و سپس اسلام و اهمیتش با ۳۰/۹ درصد در مرتبه دوم قرار دارد. البته ارزش شهادت و سایر مقولات هم در ارتباط با اسلام قرار می‌گیرند و نشانگر اسلامی بودن انقلاب است. به‌طور کلی اهداف و ارزش‌های مهم انقلاب فرهنگ اسلامی و تحقق آن، آزادی و مشارکت سیاسی به‌ویژه از طریق تثبیت جمهوری اسلامی و حمایت از طبقات اجتماعی محروم می‌باشد (Ibid,162).

در پایان دکتر پناهی نتیجه می‌گیرد که طبق نظر اسملسر، انقلاب اسلامی ایران یک انقلاب ارزشی یعنی تلاش جمعی برای احیای بازگشت یا خلق ارزش‌هاست (Ibid,162).

چارچوب مفهومی تحقیق

جامعه‌شناسان و نظریه‌پردازان بسیاری با استفاده از نظریه‌های انقلابات، به بررسی زمینه‌های مساعد و علل وقوع انقلاب اسلامی ایران پرداخته و از دیدگاه‌های متفاوت این موضوع را بررسی کرده‌اند. که می‌توان اهداف انقلاب را از آن‌ها استنباط کرد. در واقع آنچه ناراحتی و قیام مردم علیه وضع موجود می‌شود می‌تواند بیانگر اهداف انقلاب هم باشد. اهداف انقلاب نقطه مقابل آن چیزی است که مردم از آن ناراضی هستند و برای رفع آن قیام کرده‌اند.

عده‌ای از صاحب‌نظران انقلاب، هدف اصلی انقلاب را سیاسی و تغییر حکومت دانسته‌اند

از جمله ارسطو که برای انقلاب چهار هدف اصلی قائل است:

- ۱- تغییر سازمان و شکل حکومت، یعنی تبدیل حکومتی به حکومت دیگر،
- ۲- تغییر رهبران حکومتی بدون تغییر شکل اولیه حکومت،
- ۳- کم‌وزیاد شدن عیار حکومت‌ها به طوری که هنوز آن حکومت بتواند به نام اولیه خود خوانده شود، و

۴- تغییر بخشی از سازمان حکومت مثلاً ایجاد یا لغو مقامی در حکومت.

البته ارسطو دو مورد اول را مهمتر می‌داند (ملکوتیان، ۱۳۷۲: ۲۹).

هانتینگتون نیز به اهداف سیاسی برای وقوع انقلاب تأکید دارد. او معتقد است که کشورهای جهان سوم تحت فشار بین‌المللی مجبور به نوسازی می‌شوند و ابتدا اندک نوسازی در زمینه سیاست انجام می‌دهند مثل نوسازی و تقویت ارتش سپس نوسازی اقتصادی و آموزشی رخ می‌دهد که خود موجب ایجاد قشرهای جدید اجتماعی - سیاسی می‌شود و این قشرها تقاضای مشارکت سیاسی دارند که با عدم آن مواجه می‌شوند و اگر اصلاحات صورت نگیرد، انقلاب رخ می‌دهد (هانتینگتون، ۱۳۷۵).

تعدادی از صاحب‌نظران و نظریه‌پردازان انقلاب، خصوصاً کسانی که به مطالعه انقلاب اسلامی ایران پرداخته‌اند اهداف فرهنگی را مهم‌ترین هدف انقلاب دانسته‌اند. از جمله این افراد چالمرز جانسون است که نظریه کارکردگرایانه در مورد انقلاب دارد و منابع تغییر و دگرگونی در جامعه را چهار مورد تغییر ارزش‌ها از بیرون، تغییر ارزش‌ها از درون، تغییر محیط از بیرون و تغییر محیط از درون می‌داند (کوهن، ۱۳۶۹: ۱۳۴) و (Panahi, 2000, 129). با استناد به این نظریه و تلاش شاه برای غربی‌کردن و غیراسلامی کردن فرهنگ ایرانی (Panahi, 2000: 129) که در این راه حتی تاریخ کشور را نیز تغییر داد و علناً با مظاهر و نمادهای اسلامی مبارزه می‌کرد، می‌توان چنین استنباط کرد که هدف انقلاب جلوگیری از تغییر ارزش‌ها توسط شاه و احیای ارزش‌های اسلامی باشد.

اسم‌سلسر انقلاب را نتیجه‌نوسازی و گسترش تقسیم‌کار و تنوع‌ساختاری می‌داند که موجب اختلال در همبستگی اجتماعی می‌گردد. او جنبش‌های اجتماعی را دو گونه می‌داند: جنبش‌های اجتماعی معطوف به هنجار که کوشش جمعی برای دگرگون ساختن قواعد و هنجارهای مستقر است و جنبش‌های اجتماعی معطوف به ارزش که خواهان تغییرات درازمدت و بنیادی در نگرش‌ها و ارزش‌ها هستند؛ انقلاب‌های مذهبی از این نوع جنبش‌ها هستند. ایشان نهضت ارزشی را تلاش جمعی در جهت برقرار کردن مجدد، تقویت، اصلاح یا آفرینش ارزش‌ها تحت عنوان یک عقیده‌تعمیم‌یافته می‌داند (Smelser, 197: 131). بر اساس نظر اسم‌سلسر، انقلاب اسلامی ایران یک انقلاب ارزشی و هدفش احیا و تقویت ارزش‌های اسلامی در جامعه بوده است.

این‌نشتات در تحلیل انقلاب علاوه بر فشارهای بین‌المللی، ساختار نخبگان و اهداف و ساختار دولت، به جهت دهنده‌های فرهنگی (cultural oriented) هم توجه می‌کند، او معتقد است اگر تغییرات آرام در جنبه‌های سیاسی، اجتماعی و فرهنگی - مذهبی رخ دهد، انقلاب صورت نمی‌گیرد، ولی اگر این تغییرات با یکدیگر ترکیب شوند (coulescent) انقلاب رخ می‌دهد. همچنین اگر سطح بالایی از تنش بین نظم این جهانی و ماورایی وجود داشته باشد، انقلاب رخ می‌دهد (Coldstone, 2000). نتیجه این‌که یکی از عوامل بسیار مهم در بروز انقلاب از دید این‌نشتات تضاد و تنش بین نظم این جهانی و ماورایی است، یعنی انقلاب اسلامی ایران در پی تنش بین آنچه شاه انجام می‌داد و آنچه دستور اسلام بود، رخ داد؛ پس هدف انقلاب اصلاح این تنش یعنی برقراری و اجرای احکام الهی است.

رابرت تدگار علل ایجاد انقلاب را محرومیت نسبی یعنی اختلاف بین انتظارات ارزشی و توانایی‌های ارزشی می‌داند (گار، ۱۳۷۷: ۶۹). یکی از عواملی که به نظر ایشان موجب شدت محرومیت نسبی می‌شود، اهمیت ارزش‌ها برای افراد است. گار می‌گوید هر چه مردم انگیزهٔ بیش‌تری نسبت به هدفی داشته باشند یا خود را بیش‌تر نسبت به حفظ سطح محصلی از

ارزش‌ها متعهد بدانند، شدیدتر از دیگران از اختلال در آن رنجیده‌خاطر می‌شوند و بیش‌تر از دیگران انگیزهٔ خشونت می‌یابند (گار، ۱۳۷۷، ۱۱۲). براساس این نظر می‌توان گفت از آن‌جا که بیش‌تر مردم ایران مسلمان و شیعه و پایبند به اعتقادات مذهبی هستند، لذا ایجاد اختلال در ارزش‌های دینی از سوی پهلوی و جلوگیری از اجرای احکام اسلامی و رواج ارزش‌های ضددینی بیش‌تر از هر چیز دیگر آن‌ها را رنجیده‌خاطر کرد و انگیزهٔ قیام و انقلاب را در مردم به وجود آورد، خصوصاً این انگیزه در رهبر انقلاب، که مرجع تقلید مسلمین و عالم به علوم دینی و معتقد به اجرای احکام الهی و پاسداری از ارزش‌های اسلامی بود، بیش‌تر از سایر مردم وجود داشت. براین اساس، احیای ارزش‌های اسلامی از مهم‌ترین اهداف انقلاب است. در این مورد گار می‌نویسد: «نظریه‌های خشونت سیاسی به‌طور کلی چنین مفروض می‌دارند که انقلاب زمانی به وقوع می‌پیوندد که مهم‌ترین و بنیادین‌ترین ارزش‌های انسانها در معرض تهدید قرارگیرد» (گار، ۱۳۷۷: ۱۱۳) و این بنیادین‌ترین ارزش‌ها در ایران، ارزش‌های دینی بود که تهدید می‌شد و هدف مردم از انقلاب، زنده‌نگه‌داشتن این ارزش‌ها بود.

حامد الگار علت انقلاب اسلامی را در ویژگی‌های مذهبی و دینی مردم جستجو کرده است و با وصل ریشه‌های انقلاب به اصول مذهب شیعه و اعتقاد به امامت، شهادت، اجتهاد و... نظام‌های غیردینی را نامشروع و سیاست ضددینی شاه را عامل اصلی برانگیختن مردم می‌داند (پناهی، ۱۳۷۹: ۷۱).

میرسپاسی در بررسی انقلاب اسلامی ایران به برنامهٔ نوسازی توسط شاه و عدم موفقیت در تحقق وعده‌هایی که به مردم داده بود اشاره کرده، می‌گوید اگر چه روشنفکران و دیگر قشرهای جامعه با انگیزه‌های متفاوت در مبارزه شرکت جستند، اما همگی در نتیجهٔ این امر یعنی طرد برنامهٔ نوسازی و ارج نهادن به فرهنگ سنتی و مردمی ایران اشتراک نظر داشتند (میرسپاسی، ۱۳۷۷: ۱۱۸).

هادیان معتقد است از نظر فرهنگی ترغیب، تشویق و شیوع آرمان‌ها و عقاید غربی منجر به

گسترش نابسامانی، جاکنی فرهنگی (cultural dislocation)، از خودبیگانگی و خدشه‌دار شدن هویت ملی می‌گردد. تمایل به بازیابی و بازپس‌گیری شخصیت و هویت ملی در ایرانیان به مبارزهٔ دامنه‌داری علیه رژیم‌هایی که متضمن ارزش‌ها، علایق و نفوذ خارجی بود تبدیل شد (هادیان، ۱۳۷۵: ۲۱).

هنری لطیف‌پور با استفاده از نظر وبر در خصوص رابطهٔ ذهن و رفتار معتقد است که برای فهمیدن رفتار انسان‌ها باید به عالم اعتبارات و ارزش‌های آن‌ها وارد شویم. پس در مطالعهٔ اهداف انقلاب اسلامی ایران نیز می‌توان با استناد به ارزش‌ها و جهان بینی مردم و رهبر انقلاب که نشأت گرفته از اسلام شیعی و قیام خونین امام حسین (ع) بوده، هدف انقلاب را احیای اسلام و ارزش‌های اسلامی و برقراری حکومت اسلامی دانست و این در شعارها و خواست‌های مردم و در اعلامیه‌ها و سخنرانی‌های امام به وضوح آشکار بود (هنری، ۱۳۷۹: ۳۳-۳۷).

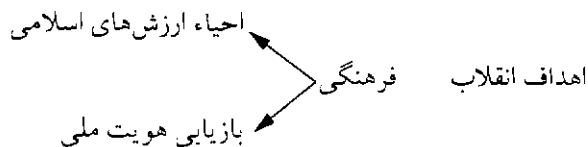
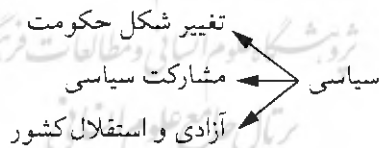
منوچهر محمدی در کتاب *تحلیلی بر انقلاب اسلامی* به عوامل متعدد در پیروزی انقلاب از جمله عوامل اقتصادی، سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و مذهبی اشاره می‌کند و معتقد است که علت اصلی و اساسی قیام مردم این بود که شاه نسبت به نابودی ارزش‌های مسلط جامعه که از مذهب و آیین آن‌ها سرچشمه گرفته بود، قیام کرده بود و به همین دلیل بود که با جریحه‌دار شدن احساسات مذهبی امت مسلمان ایران دیگر جایی برای صبر و تحمل و شکیبایی درمقابل سایر ناملایمات سیاسی - اجتماعی و اقتصادی وجود نداشت (محمدی، ۱۳۷۸: ۱۰۳). لذا محمدی نیز هدف انقلاب را احیای ارزش‌های اسلامی و اجرای احکام آن در جامعه می‌داند.

برخی از صاحب‌نظران نیز هدف انقلاب اسلامی ایران را اقتصادی دانسته‌اند، از جمله دیوید جرجانی که ریشه انقلاب اسلامی را در موقعیت ایران در اقتصاد جهانی، به خصوص وابستگی آن به امریکا می‌داند و می‌گوید فشارهای اقتصادی جهانی و مبارزهٔ طبقاتی داخلی موجب عدم مشروعیت نظامی سیاسی و سرانجام قیام مردم شد (جرجانی، ۱۳۷۸: ۱۶۶). نیز میثاق پارسا که به طور ضمنی علت انقلاب اسلامی را دخالت دولت در تخصیص و انباشت

سرمایه و توزیع نابرابر درآمد می‌داند. هدف انقلاب را ایجاد برابری و عدالت اجتماعی برمی‌شمرد (پارسا، ۱۳۷۷).

نیکی کدی به جای تبیین تک‌علتی، تبیین چندعلتی از انقلاب اسلامی ارائه داده است و به علل فرهنگی، سیاسی و اقتصادی در تبیین انقلاب اسلامی اشاره دارد. او ترکیبی از تورم، کمبودها و توزیع نابرابر آشکار درآمد و نیز از خود بیگانگی فرهنگی را که در اواخر ۱۹۷۹ اتفاق افتاد، در وقوع انقلاب مهم می‌داند (پناهی، ۱۳۷۹: ۷۱). کدی انقلاب اسلامی ایران را در واقع احیاگر مجدد اسلام می‌داند و در ردیف جنبش‌های احیاگر اسلامی معاصر به شمار می‌آورد (روزن، ۱۳۷۹: ۴۵).

هانا آرت هم هدف انقلابات را نوآوری و آزادی می‌داند. البته آزادی مثبت به معنی مشارکت در امور همگانی و راه یافتن به قلمرو عام (نه آزادی به معنای رهایی) (آرت، ۱۳۷۷: ۴۶). جمع‌بندی آرای فوق نشان می‌دهد که علاوه بر احیای ارزش‌های اسلامی، پایان سلطه بیگانگان، توسعه سیاسی، برابری و عدالت اجتماعی و یافتن هویت ملی و ایرانی هم جزء اهداف انقلاب اسلامی مطرح شده است. آرای فوق را می‌توان در شکل زیر نشان داد:



اقتصادی ← ایجاد عدالت و برابری اجتماعی

البته دکتر پناهی در تحقیق مربوط به اهداف انقلاب در شعارها مقولات دیگری چون اصلاح نیروهای نظامی و رفع مسائل و انحرافات اجتماعی را نیز افزوده است که در این بررسی نیز برای مقایسه کامل تر، این مقولات هم اندازه گیری می شود.

روش تحقیق

از آن جا که این تحقیق با متون نوشتاری سروکار دارد، از روش تحلیل محتوا بهره می گیرد. برای این کار هم به محتوای آشکار (یعنی هر جا امام خمینی (ره) به طور مستقیم اهداف انقلاب را بیان کرده اند) و هم به محتوای پنهان (جملاتی که امام خمینی (ره) به طور غیرمستقیم اهداف انقلاب را بیان کرده یا اظهار امیدواری و آرزو برای تحقق خواست هایی داشته اند) نمونه ای از پیام ها، سخنرانی ها، اعلامیه ها و مصاحبه های امام خمینی (ره) از مهر ماه ۱۳۵۶ تا شهریور ۱۳۶۰ (چهار سال) توجه و کدگذاری شده است.

واحد ثبت، جمله است (جمله ای که با یک فعل ختم می شود و در صورت وجود جملات مشابه در یک پیام یا سخنرانی و... به تعداد جملات توجه شده و این امر نشانگر تأکید بر موضوع در نظر گرفته شده است) و در مواردی که در یک جمله به چند موضوع متفاوت به عنوان اهداف انقلاب اشاره شده مهم ترین موضوع مد نظر قرار گرفته و یک جمله حساب شده است.

این تحقیق توصیفی و فاقد فرضیه های علی است و هدف آن پاسخگویی به دو پرسش مورد نظر است:

- ۱- اهداف و آرمان های انقلاب اسلامی ایران از دیدگاه امام خمینی (ره) کدام است؟
- ۲- میزان انطباق اهداف انقلاب اسلامی از دیدگاه امام خمینی (ره) با شعارهای انقلاب چگونه است؟

در پاسخگویی به پرسش دوم، نتایج تحقیق حاضر را با نتایج تحقیق دکتر پناهی در مورد

شعارهای انقلاب اسلامی مقایسه خواهیم کرد. برای پاسخگویی به پرسش اول به روش زیر عمل می‌کنیم:

از تمام سخنان، پیام‌ها، اعلامیه‌ها و مصاحبه‌های امام خمینی (ره) از تاریخ مهر ۱۳۵۶ تا پایان شهریور ۱۳۶۰ که در کتاب‌های صحیفه نور مجلد ۱ تا ۱۵ مکتوب نمونه‌گیری به عمل آمد. علت انتخاب زمان مورد نظر قابل مقایسه بودن نتایج تحقیق با نتایج تحقیق دکتر پناهی درخصوص شعارهاست. ایشان با استناد به این‌که مهر ۵۶ شروع حرکت جمعی توده‌ای و انقلابی علیه رژیم پهلوی بوده و شهریور ۱۳۶۰ زمان استحکام نظام جمهوری اسلامی و آغاز ریاست جمهوری آیت‌الله خامنه‌ای بوده است. این زمان را انتخاب نموده‌اند (پناهی، ۱۳۷۹، ۶۵ و ۶۶).

روش نمونه‌گیری استفاده‌شده به این صورت است که نمونه یک‌پنجم از صفحات هر کتاب انتخاب شد و بعد به صورت نظام‌مند این تعداد صفحات از کل کتاب انتخاب گردید و مورد تحلیل قرار گرفت. به‌طور متوسط هر کتاب ۲۸۶ صفحه داشت (حداقل ۲۷۶ صفحه و حداکثر ۲۹۷) که یک‌پنجم آن ۵۷ صفحه می‌شد. یعنی از هر کتاب ۵۷ صفحه برای تحلیل انتخاب شد. برای معرفت‌تر بودن نمونه مجدداً ۵۷ صفحه را به پنج قسمت مساوی تقسیم کردیم که تقریباً دوازده صفحه شد. سپس به‌طور تصادفی عدد سه را از رقم یک تا پنج انتخاب و به‌طور نظام‌مند سومین بخش هر قسمت برای نمونه انتخاب شد که شامل صفحات: ۳۶-۲۵، ۸۵-۹۶، ۱۴۵-۱۵۶، ۲۱۶-۲۰۵، ۲۶۵-۲۷۶ هر کتاب شد. از آن‌جا که از جلد یک کتاب صحیفه نور فقط ۴۲ صفحه آخر و از جلد پانزده آن فقط ۱۶۰ صفحه اول در دوره مورد نظر قرار می‌گرفت، لذا از جلد یک فقط صفحات ۲۶۵-۲۷۶ و از جلد پانزدهم صفحات ۳۶-۲۵، ۸۵-۹۶ و ۱۴۵-۱۵۶ در نمونه قرار گرفتند. بدین ترتیب در این تحقیق ۸۲۸ صفحه از کتاب صحیفه نور مورد تحلیل محتوا قرار گرفت و از آن‌جا که کل صفحات مورد نظر در این پانزده جلد ۳۹۳۳ صفحه بود، حدوداً ۲۱٪ صفحات در نمونه قرار گرفته است.

تعریف مفاهیم

از جمله مهم‌ترین مفاهیم در این تحقیق، اهداف و آرمان‌های انقلاب اسلامی است. اهداف و آرمان‌های انقلاب، خواست‌ها، ایده‌آل‌ها و انتظاراتی است که مردم خواهان آن بودند و در جهت دست‌یابی به آن‌ها تلاش می‌کردند و انتظار داشتند که با پیروزی انقلاب اهداف مورد نظر محقق گردد. این اهداف اعم از سیاسی، فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی است و از آن‌جا که این تحقیق در نظر دارد به مقایسه اهداف انقلاب از دیدگاه امام خمینی (ره) با شعارهای انقلاب بپردازد، لذا همان مقولاتی را که دکتر پناهی در بخش اهداف و آرمان‌های انقلاب در شعارها استفاده کرده‌اند، به کار برده و جهت قابل مقایسه بودن تعاریف عملیاتی این مقولات نیز از همان تحقیق اقتباس شده است. همچنین اگر در حین تحلیل به مقولاتی برخورد کردیم که در شعارها منعکس نشده بود جداگانه آورده‌ایم. طبق تحقیق مورد نظر، اهداف و ارزش‌ها و ایده‌آل‌های انقلاب در شعارها در هفت مقوله توضیح داده شده است:

- ۱- موضوعات سیاسی: تمام سخنان، پیام‌ها و جملاتی از حضرت امام که مرتبط با ویژگی‌های نظام سیاسی ایده‌آل است، در این مقوله جای می‌گیرد.
- ۲- موضوعات فرهنگی: جملاتی از حضرت امام که در عقاید، ارزش‌ها، هنجارها و اسطوره‌ها و دیگر عناصر فرهنگی جامعه ایده‌آل اسلامی است در این مقوله جای می‌گیرد.
- ۳- موضوعات اقتصادی: سخنان و جملاتی از امام که تعیین‌کننده شرایط اقتصادی ایده‌آل در مورد طبقات اجتماعی، دستگاه توزیع و در مورد انواع و ماهیت نظام اقتصادی جامعه مورد انتظار است، در این مقوله جای می‌گیرد.
- ۴- وحدت و همبستگی و تداوم نبرد: جملاتی از امام که مردم را به وحدت تا دست‌یابی به اهداف و آرمان‌های مورد نظر دعوت می‌کند در این مقوله جای می‌گیرد.
- ۵- نیروهای نظامی و امنیتی: سخنان و جملاتی از امام که در خصوص شرایط ایده‌آل و مطلوب نیروهای نظامی و امنیتی جامعه ایده‌آل باشد، در این مقوله جای می‌گیرد.

۶- مسائل و انحرافات اجتماعی: سخنان و جملاتی از امام که مرتبط با شرایط امنیت اجتماعی یا مسائل اجتماعی و انحرافات در جامعه ایده‌آل بعد از انقلاب باشد، در این مقوله جای می‌گیرد.

۷- سایر موارد: سخنان و جملات دیگری که در مورد جامعه ایده‌آل است، ولی در مقولات بالا نمی‌گنجد، در این مقوله جای می‌گیرد.

برای اندازه‌گیری هر یک از مقولات فوق، زیرمقولاتی در نظر گرفته شده که عبارتند از:

۱- زیرمقولات امور سیاسی: جمهوری اسلامی، حکومت اسلامی، نهادهای سیاسی (مجلس، وزارتخانه‌ها و...) حقوق ارزش‌های آزادی سیاسی و مشارکت سیاسی، ارزش‌ها و ایده‌آل‌های سیاسی دیگر و سایر موارد مرتبط با امور سیاسی.

۲- زیرمقولات امور فرهنگی: ارزش شهادت و فداکاری در راه خدا، ارزش حجاب، دیگر ارزش‌های اسلامی، هنجارهای اجتماعی، اسلام و اهمیت آن، اسطوره‌های اسلامی و سنت‌های اسطوره‌های ملی و دیگر امور فرهنگی.

۳- زیرمقولات امور اقتصادی: طرد فقر و محرومیت و خواهان رفاه مادی بودن، استعمار و نابرابری اقتصادی، حمایت از طبقات محروم، مخالفت با طبقه سرمایه‌دار و مرفه، مخالفت با نظام سرمایه‌داری، دیگر مسائل مرتبط با اقتصاد و طبقات.

۴- زیرمقولات وحدت و همبستگی و تداوم نبرد: فراخوانی عموم به وحدت، سازماندهی و تداوم نبرد، فراخوانی محرومان به همبستگی، سازماندهی و تداوم نبرد، فراخوانی طبقه کارگر به همبستگی سازماندهی و تداوم نبرد، فراخوانی سایر طبقات خاص به همبستگی، سازماندهی و تداوم نبرد و سایر موارد مرتبط با همبستگی و سازماندهی.

۵- نیروهای امنیتی و نظامی

۶- مسائل و انحرافات اجتماعی

۷- سایر موارد مرتبط با جامعه ایده‌آل (Panahi: 2000, 183-4).

تجزیه و تحلیل داده‌ها

بعد از تعیین شاخص‌های مورد ارزیابی، به بخش‌هایی از کتاب صحیفه نور که در نمونه قرار گرفته بود مراجعه شد و هر جا امام خمینی (ره) به‌طور مستقیم یا غیرمستقیم اهدافی را از زبان خود یا مردم برای انقلاب بیان کرده بودند یا اظهار امیدواری و آرزو کرده بودند که اموری تحقق بیابد، به عنوان اهداف و آرمان‌های انقلاب محسوب و کدگذاری گردید. در پایان، کدها شمارش و در جدول زیر ارائه شد:

جدول شماره ۱- جملات مربوط به اهداف، ارزش‌ها و آرمان‌های انقلاب اسلامی ایران

مقولات	تعداد	درصد
اهداف و ارزش‌های سیاسی	۲۸۶	۳۷/۰
اهداف و ارزش‌های فرهنگی	۲۹۱	۳۷/۶
اهداف و ارزش‌های اقتصادی	۴۹	۶/۳
وحدت و همبستگی تا پیروزی	۱۰۶	۱۳/۷
سایر مقولات	۴۲	۵/۴
جمع	۷۷۴	۱۰۰/۰

جدول فوق نشان می‌دهد که از بخش‌هایی که در نمونه قرار گرفته است، ۷۷۴ جمله از حضرت امام مربوط به اهداف، ارزش‌ها و ایده‌آل‌های انقلاب اسلامی ایران می‌شود. از این تعداد ۳۷٪ اهداف و ارزش‌های سیاسی، ۳۷/۶ درصد اهداف و ایده‌آل‌های فرهنگی، ۶/۳ درصد اقتصادی و ۱۳/۷ درصد مربوط به اهمیت و ارزش وحدت و همبستگی برای رسیدن به این آرمان‌ها بود.

برای نمونه از هر مقوله جملاتی آورده می‌شود

اهداف و ارزش‌های سیاسی:

(الان ملت ایران در هر شهری، در هر دهی، در هر قصبه‌ای همین مطلب رامی خواهد... ایجاد حکومت اسلامی و جمهوری اسلامی را که خواهد بود انشاء...)

صحیفه نور، جلد ۵، ص ۲۶، تاریخ ۱۴/۱۱/۵۷

اهداف و ایده‌آل‌های فرهنگی:

(انشاء... اگر احکام اسلام تحقق پیدا کنند، خواهید دید که عدالت اسلامی چیست...)

صحیفه نور، جلد ۷، ص ۲۱۰

(تکلیف ما این است که با اعمال خودمان، با گفتار و رفتار خودمان اسلام را ترویج کنیم.)

صحیفه نور، جلد ۷، ص ۲۱۳

اهداف و ارزش‌های اقتصادی:

(ما می‌خواهیم این لقمه را از دهن این‌ها (خارجی‌های و پولدارها) بیرون بیاوریم و به فقرا

بدهیم.)

صحیفه نور، جلد ۷، ص ۱۴۶

من امیدوارم... همه‌مان و همه‌تان خدمت‌گذار به این مردم خصوصاً به مستمندان، به ضعفا، عمده توجهات به این طبقه باشد که این طبقه احتیاج دارند.

صحیفه نور، جلد ۸، ص ۱۴۹

وحدت و همبستگی تا پیروزی:

(جوان‌های ما شهید شدند... برای این بود که وحدت کلمه حفظ بشود تا پیروز بشویم

انشاء... و من امیدوارم که با وحدت کلمه و قدرت ایمان ما این راه را تا آخر برسانیم آن‌طوری که می‌خواهیم.

صحیفه نور، جلد ۵، ص ۲۷۲

سایر موارد مانند به‌پیش‌بردن نهضت

(من امیدوارم... این نهضت اسلامی به پیش برود و یک مملکت مستقل و آزاد خالی از همه شیاطین بشود.)

صحیفه نور، جلد ۹، ص ۲۶۹

چنانچه جدول نشان می‌دهد، اهداف و آرمان‌های فرهنگی و سیاسی با ۷۴/۶ درصد فراوانی از بیش‌ترین اهمیت برخوردار است و این نشانگر نابسامانی سیاسی و فرهنگی زمان شاه از دید امام و عدم رضایت امام از این وضع و تلاش برای تغییر و دگرگونی آن بوده است. با یک نگاه سطحی متوجه می‌شویم که تفاوت بسیاری بین فراوانی‌های اهداف فرهنگی و سیاسی نیست و در واقع می‌توان چنین گفت که از نظر امام، این دو هدف به یک میزان اهمیت داشته است ولی اگر زیرمقولات هر کدام از این موضوعات را در نظر بگیریم متوجه می‌شویم که مهم‌ترین هدف امام از انقلاب، احیای دین اسلام و اجرای احکام الهی بوده یعنی هدف فرهنگی، ولی از آنجا که برای رسیدن به این هدف نیاز به بدست گرفتن قدرت و در اختیار داشتن نهادهای اجرایی و قانونی است، لذا به هدف سیاسی که تغییر رژیم سلطنتی و برقراری نظام اسلامی است تأکید فراوان شده است. درثانی، بسیاری از مقولات اهداف سیاسی، چون جمهوری اسلامی، حکومت اسلامی، و حکومت عدل الهی مربوط به اجرای احکام اسلامی است، یعنی ضمن سیاسی بودن، فرهنگی هم هستند که اگر این مقولات را به سبب اسلامی بودن به بخش فرهنگی اضافه کنیم، فراوانی بخش فرهنگی ۵۴/۷ درصد خواهد شد. نکته دیگری که در این جا قابل طرح است اشاره به نظریهٔ محرومیت نسبی است که مدعی است ناکامی‌های درازمدت اقتصادی، سیاسی، فرهنگی و مذهبی، سیاسی می‌شود و منجر به نارضایتی سیاسی علیه رژیم می‌گردد، که این در کلام امام کاملاً مشهود است. امام خمینی (ره) تمام گرفتاری‌ها، نابسامانی‌ها و مشکلات کشور را ناشی از وجود شاه و خاندان پهلوی می‌داند و مرتب بیان می‌کند که شاه و پدرش مملکت را به باد دادند، پای استعمار را به کشور بازکردند، استقلال و آزادی را از مردم گرفتند، فقر و بدبختی و وابستگی را برای کشور به ارمغان آوردند...

به هر حال با توجه به دلایل فوق اگر چه بر اهداف سیاسی تأکید بسیار شده است ولی چنانچه آمد، از نظر امام خمینی (ره) این انقلاب، یک انقلاب فرهنگی بوده و بیش تر خواهان تغییرات فرهنگی (اسلامی) بوده است. اگر به آرای اشخاصی که راجع به انقلاب اسلامی ایران نظر داده‌اند نیز توجه شود بسیاری از آن‌ها (حامدالگار، نیکی کدی، فورن، و هنری) هم به این نکته توجه داشته‌اند و هدف انقلاب را احیای ارزش‌های اسلامی دانسته‌اند و لذا به نظر اسملسر، انقلاب ما یک نهضت ارزشی بوده که در جهت برقرار کردن مجدد، تقویت، اصلاح یا آفرینش ارزش‌های اسلامی بوده است.

همچنین در جدول شماره ۱، ۵/۴ درصد به سایر مقولات اختصاص یافته است که بیش تر شامل شرایط ایده‌آل و مطلوب نیروهای نظامی و امنیتی از دیدگاه امام خمینی (ره) است، ویژگی‌هایی چون همگام بودن با مردم، استقلال از قدرت‌های بیگانه، اسلامی بودن و... حال نگاه دقیق تری به مقولات هر کدام از اهداف فوق می‌اندازیم:

جدول شماره ۲: اهداف، ایده‌آل‌ها و ارزش‌های سیاسی انقلاب اسلامی ایران

مقولات	فراوانی	درصد
نظام جمهوری اسلامی	۵۳	۱۸/۵
حکومت اسلامی	۳۹	۱۳/۶
نهادهای سیاسی	۱۵	۵/۲
آزادی و مشارکت سیاسی	۴۵	۱۵/۷
دیگر ارزش‌ها و ایده‌آل‌های سیاسی	۴۰	۱۴/۱
سایر موارد مرتبط با امور سیاسی	۹۴	۳۲/۹
جمع	۲۸۶	۱۰۰/۰

جدول فوق نشان می‌دهد که ۱۸/۵ درصد اهداف و ایده‌آل‌های سیاسی حضرت امام خمینی (ره) برقراری جمهوری اسلامی است (ما جمهوری اسلامی می‌خواهیم جلد ۹، ص ۲۱۴) و ۱۳/۶ درصد اشاره به برقراری حکومت اسلامی بوده است (مردم ایران... خواستار برقراری حکومت اسلامی هستند جلد ۴، ص ۲۵) که جمعاً ۳۲٪ اهداف سیاسی از نظر حضرت امام مربوط به برقراری نظام اسلامی در جامعه است. البته حضرت امام در ۴۵ جمله (۱۴٪) از صحبت‌های خود اشاره داشته‌اند که ما (یا مردم) خواهان حکومت حق، حکومت عدل، دموکراسی اسلامی یا مملکت اسلامی هستیم که این خود نیز در همان مقوله تبدیل نظام شاهنشاهی به اسلامی می‌گنجد اگر چه به دلیل یکسان نبودن الفاظ در بخش دیگر (ارزش‌ها و ایده‌آل‌های سیاسی) آمده است. به‌طور مثال ایشان می‌فرمایند: (مردم... خواستار یک حکومت حق هستند) جلد ۳، ص ۱۵۵.

(امید است که انشاء... با برقراری حکومت عدل اسلامی تمام گرفتاری‌ها رفع بشود) جلد ۹، ص ۲۶۸.

نکته قابل‌ذکر این‌که تا قبل از همه‌پرسی دوازدهم فروردین ۱۳۵۸ و برقراری نظام جمهوری اسلامی در کشور، تاکید امام خمینی (ره) به برقراری نظام جمهوری اسلامی یا حکومت اسلامی است ولی بعد از این تاریخ، هر جا امام صحبت از جمهوری اسلامی کرده تأکید بر تحقق جمهوری اسلامی و پیاده شدن دقیق احکام اسلامی داشته و فرموده‌اند: (فعالاً در کلام و حرف نظام ما جمهوری اسلامی است و باید برای تحقق محتوای آن تلاش کنیم. برای مثال در بهمن ۵۷ ایشان می‌فرمایند: (با همت ملت ایران باید... ما برسیم به یک حکومت اسلامی، به یک حکومت عدل...)) جلد ۵، ص ۲۵ و در مهر ۵۸ می‌فرمایند: (مبارک‌تر این‌که جمهوری اسلامی با محتوای اسلامی که همه قشرها اسلامی باشد تحقق پیدا کند) جلد ۹، ص ۲۶۸.

در بخش نهادهای سیاسی بیش‌تر حضرت امام تاکید بر شکل‌گیری مجلس اسلامی، مجلس مردمی، دادگستری اسلامی و سایر نهادها به شکل اسلامی واقعی آن دارند. برای مثال (باید باز

ملت این آماده باش را که داشته است... حفظش کند... نهضت به آخر برسد، یک دولت مستقل پیدا شود، یک مجلس شورای ملی، مجلسی که به نظر خود مردم باشد... مقدرات دست خود مردم باشد، اینها تحقق پیدا کند.) جلد ۶ ص ۲۰۹.

همچنین ۱۵/۷ درصد ایده‌آل‌ها و اهداف سیاسی انقلاب از نظر امام مربوط به وجود آزادی سیاسی، مشارکت مردم در سرنوشت خود، نیاز به آزادی و استقلال برای کشور بوده است. به‌طور مثال امام می‌فرماید: ملت عبارت از مرکز تا آخر... یکی را پیدا می‌کنید که فریادشان بلند نباشد که ما استقلال و آزادی و حکومت اسلامی می‌خواهیم. جلد ۵ ص ۳۴

برخی از اهداف انقلاب که خیلی هم مورد تاکید امام بوده در مقولات ذکر شده جایی نداشت و لذا در بخش (سایر موارد مرتبط با امور سیاسی) آورده شد که البته تعداد آن‌ها هم زیاد بود. از جمله این مقولات اهدافی چون سرنگونی حکومت پهلوی با ۴۷ فراوانی، قطع دست استعمارگران با ۱۸ فراوانی، صدور انقلاب، با ۶ فراوانی و حفظ نهضت با ۲۳ فراوانی بود. امام خمینی (ره) قبل از پیروزی چندین مرتبه فرموده‌اند که ما سه هدف اصلی داریم: نفی شاه، نفی رژیم سلطنتی و ایجاد جمهوری اسلامی که هدف اصلی تحقق همین جمهوری اسلامی است. ایشان در تاریخ ۵۷/۸/۲۴ می‌فرمایند:

(ما عرض کردیم که ملت ایران (که ما هم دنبال ملت ایران هستیم) آن‌ها سه تا اصل را تقاضا دارند و در تظاهراتی که سرتاسر ایران کردند و حالا هم می‌کنند این سه تا اصل را ذکر می‌کنند و مقصودشان تحقق این سه تا اصل است. البته آن که جمهوری اسلامی، آن که هدف نهایی و اصلی است آن است، لکن دو اصل دیگر هم در آن منضم است یعنی اگر همان اصل هم فقط می‌گفتند این دو تا اصل هم لازمه آن هست، آن‌ها که می‌گویند ما حکومت اسلامی می‌خواهیم یا جمهوری اسلامی می‌خواهیم تحقق جمهوری اسلامی نفی رژیم سلطنتی است و نفی رژیم سلطنتی نفی شاه است... این دو تا اصل اگر چه هدف اصلی نیست لکن دو تا اصل مهم است که به یک وجهی اینها هم هدف هستند، البته هدف نهایی عبارت از همان تاسیس یک حکومت

عدل اسلامی است لکن خود همین معنا که باید این شخص و این سلسله بروند سراغ کارشان این هم خودش یکی هدفی است، هدفی شده از برای ایرانی‌ها...

صحیفه نور، جلد ۳، ص ۱۴۸

جدول شماره ۳- اهداف، ایده‌آل‌ها و ارزش‌های فرهنگی انقلاب اسلامی

مقولات	فراوانی	درصد
ارزش شهادت و فداکاری در راه خدا	۳۲	۱۱/۱
ارزش حجاب	۱	۰/۳
دیگر ارزش‌های اسلامی	۲۵	۸/۶
ارزش هنجارهای اجتماعی	۱۳	۴/۵
ارزش اسلام و اهمیت آن	۱۷۳	۵۹/۴
ارزش اسطوره‌های اسلامی و سنت‌های اسلامی	۲۴	۸/۲
ارزش اسطوره‌های ملی	۷	۲/۴
سایر موارد فرهنگی	۱۶	۵/۵
جمع	۲۹۱	۱۰۰/۰

چنانچه از جدول بالا پیداست مهمترین ایده‌آل و ارزش فرهنگی از نظر امام خمینی (ره) اسلام و ارزش‌های اسلامی است، به نحوی که ۵۹/۴ درصد بیانات ایشان در این بخش به ارزش و اهمیت اسلام اختصاص یافته است و این دلیل مستندی بر اسلامی بودن نظام و فرهنگی بودن انقلاب از نظر امام است. همچنین تأییدی بر نظرات اشخاصی چون حامد الگار، نیکی کدی، محمدی و فورن در مورد انقلاب اسلامی است که هدف این انقلاب احیاء ارزش‌های اسلامی است. امام خمینی (ره) از ابتدای شروع نهضت تا پیروزی اسلام است و جمله معروف او که (ما چیزی جز پیاده شدن اسلام نمی‌خواهیم) تأیید دیگری در این راستا می‌باشد.

سایر مقولات این بخش هم به نحوی به ارزش واهمیت اسلام مرتبط می‌گردد. ارزش شهادت و فداکاری از این جمله است که با ۱۱/۱ درصد در مرتبه دوم اهمیت از دیدگاه ایشان قرارداد. امام خمینی (ره) در این رابطه می‌فرمایند: (جوانان مرتب از من می‌خواهند که دعاکنم شهید شوند ولی من می‌گویم دعا می‌کنم که خداوند ثواب شهادت را به شما بدهد.)

صحیفه نور، جلد ۳، ص ۸۸

در خصوص ارزش حجاب فقط یک جمله در نمونه‌ها قرارگرفت و مقولاتی چون ارزش انسان‌سازی، جهاد با نفس، رشد معنویات، رواج فرهنگ الهی در مقوله (دیگر ارزش‌های اسلامی) جای گرفت که ۲۵ مورد (۸/۶٪) از بیانات امام در نمونه از این موارد بود.

همچنین در ۲۴ جمله امام به ارزش اسطوره‌های اسلامی چون پیامبر اکرم (ص)، حضرت علی (ع)، امام حسین (ع) و سایر ائمه و سنت‌های اسلامی چون زنده نگه داشتن محرم و تاسوعا و عاشورا و نیز اسطوره‌های ملی چون شهید مدرس، آیت‌الله کاشانی و دیگران به عنوان الگوها و راهنماهای فرهنگی اشاره داشته‌اند. سایر موارد فرهنگی در این بخش شامل ارزش تربیت اسلامی، استقلال فکری و ... می‌باشد که ۵/۵ درصد را به خود اختصاص داده است.

جدول شماره ۴- اهداف، ایده‌آل‌ها و ارزش‌های اقتصادی انقلاب اسلامی

درصد	فراوانی	مقولات
۲۴/۵	۱۲	اشاره به فقر و محرومیت مردم و خواهان رفاه آنان
۱۰/۲	۵	حذف استعمار و نابرابری اقتصادی
۲۴/۵	۱۲	حمایت از طبقات محروم
۰	۰	مخالفت با سیستم سرمایه‌داری
۴۰/۸	۲۰	دیگر مسائل مرتبط با اقتصاد و طبقات
۱۰۰/۰	۴۹	جمع

همانطور که پیش از این آمد، اهداف اقتصادی انقلاب از نظر امام بسیار کم و ناچیز بوده و آن چه در جدول هم آمده بیانگر همین مطلب است. در این جدول بیشترین فراوانی به مورد آخر (سایر مسائل اقتصادی) اختصاص دارد که بیشتر تاکید امام بر ایجاد بازار اسلامی، بازسازی کشور و استقلال اقتصادی بوده که بازهم دیدگاه ارزشی داشته نه اقتصادی. ۲۴/۵ درصد از اهداف اقتصادی انقلاب به فقرزدایی و ۲۴/۵ درصد به حمایت از طبقه محروم اختصاص دارد. امام بارها در صحبت‌های بعد از انقلاب خود در پاسخ به کسانی که مشکلات مالی و اقتصادی خود را مطرح می‌کردند می‌فرمایند که ما و شما برای نان و مسکن و شغل قیام نکرده‌ایم که حالا خواهان آن باشیم، ما برای اسلام قیام کردیم و باید تحمل کنیم تا جمهوری اسلامی به معنای واقعی تحقق پیدا کند بعد مشکلات حل خواهد شد. بهر حال چنانچه گفته شد هدف انقلاب برخلاف نظر کسانی چون (پارسی) اقتصادی و برابری اجتماعی نبوده بلکه بیشتر اهداف آن‌ها فرهنگی و سیاسی بوده. یعنی یا وضع اقتصادی مردم در زمان شاه آنقدر وخیم نبوده که آن‌ها را به قیام وادارد یا این‌که ناکامیهای اقتصادی آن‌ها هم سیاسی شده بود که با توجه به صحبت‌هایی که بعد از انقلاب امام با مردم دارند که مرتب از وضعیت اقتصادی خود و نداشتن امکانات رفاهی شکایت می‌کرده‌اند بیشتر احتمال می‌رود که نارضایتی‌های آن‌ها سیاسی شده بوده نه این‌که اصلا نارضایتی اقتصادی نداشته‌اند.

جدول شماره ۵- ارزش وحدت و همبستگی

مقولات	فراوانی	درصد
فراخوانی عمومی به وحدت	۸۶	۸۱/۱
همبستگی طبقه محرومین	۰	۰
همبستگی طبقه کارگر	۰	۰
همبستگی طبقات اجتماعی خاص	۱۵	۱۴/۲
سایر موارد مرتبط با همبستگی	۵	۴/۷
جمع	۱۰۶	۱۰۰/۰

وحدت و همبستگی مردم لازمه پیروزی انقلاب و ادامه نهضت است و اگر چه بنظر می‌رسید که حضرت امام باید تکیه بر همبستگی گروه‌های خاص چون طبقه محرومین یا کارگران هم داشته باشد ولی از آن‌جا که ایشان معتقد بودند همه اقشار و طبقات باید دست بدست یکدیگر بدهند تا پیروزی میسر گردد، ملاحظه می‌شود که در نمونه مورد نظر، امام هیچگاه به همبستگی طبقه مستضعف یا کارگر اشاره نداشته است و بیش‌تر (۸/۸۱٪) خواهان وحدت عموم مردم می‌باشند. اما همچنین در ۲/۱۴٪ بیانات خود به وحدت طبقات اجتماعی خاص چون روحانیون و دانشگاہیان، عشایر، یا نیروهای مختلف نظامی و امنیتی تاکید می‌کنند ولی در کل وحدت عموم مردم مورد نظر امام می‌باشد. این تاکید بیش‌تر بعد از پیروزی انقلاب اسلامی است. و این در حالی است که صاحب‌نظران انقلاب معتقدند که رهبران انقلاب برای کسب پیروزی ابتدا، ابتدا خود را طرفدار تمام اقشار نشان می‌دهند و خواهان اتحاد و وحدت تمام اقشار هستند، ولی بعد از کسب پیروزی معمولاً موضع واقعی خود را نشان می‌دهند و از اقشار یا طبقات خاصی طرفداری می‌کنند که این در مورد امام خمینی (ره) صدق نمی‌کند و ایشان بعد از پیروزی انقلاب هم تمام مردم را به اتحاد و همبستگی دعوت می‌نمایند. سایر موارد این جدول بیش‌تر اختصاص به تاکید بر وحدت مسلمانان جهان، وحدت همه شهرها و... دارد.

مقایسه اهداف ایده‌آل‌ها و ارزش‌های انقلاب اسلامی از دیدگاه امام خمینی (ره)
با شعارهای انقلاب

یکی از اهداف مقاله حاضر مقایسه نظرات امام خمینی (ره) با شعارهای انقلاب در مورد اهداف، ایده‌آل‌ها و ارزش‌های انقلاب اسلامی بود. نظرات امام خمینی (ره) با همین تحقیق بدست آمد و شعارهای مردم هم از تحقیق دکتر پناهی در مورد شعارهای انقلاب اسلامی بدست آمده است.

ابتدا به مقایسه مقولات کلی می‌پردازیم:

جدول شماره ۶: اهداف، ایده‌آل‌ها و ارزش‌های انقلاب اسلامی از نظر

امام خمینی (ره) و مردم^(۱)

شعارهای انقلاب		نظرات امام		مقولات
درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	
۳۵/۴	۲۶۱	۳۷/۰	۲۸۶	ارزش‌های و اهداف سیاسی
۴۸/۶	۳۵۹	۳۷/۶	۲۹۱	ارزش‌ها و اهداف فرهنگی
۵/۳	۳۹	۶/۳	۴۹	ارزش‌ها و اهداف اقتصادی
۹/۸	۷۲	۱۳/۷	۱۰۶	ارزش وحدت و همبستگی
۰/۹	۷	۵/۳	۴۲	سایر موارد
۱۰۰/۰	۷۳۸	۱۰۰/۰	۷۷۴	جمع

مقایسه این دو نظرات نشان می‌دهد که در کل بیش‌ترین فراوانی خاص مقولات سیاسی و فرهنگی است و نشانگر عدم رضایت از وضعیت سیاسی و فرهنگی کشور است. تفاوت اهداف سیاسی در شعارها و سخنان امام بسیار کم است. (۳۷٪ و ۳۵/۴٪) ولی مردم در شعارها بر اهداف فرهنگی بیش‌تر از حضرت امام تأکید داشته‌اند. اهداف اقتصادی چه برای مردم و چه حضرت امام از اهمیت کم‌تری برخوردار بوده (۶/۳٪ و ۵/۳٪) و امام بر وحدت و همبستگی بیش‌تر از مردم داشته‌اند. در کل می‌توان نتیجه گرفت که هماهنگی و تعامل بین شعارهای مردم و رهبرشان بسیار زیاد بوده و مردم گوش به فرمان رهبر خود و متعکس کننده نظرات ایشان بوده‌اند. اگر چه امام هم می‌فرمایند که (ما بدنبال ملت ایران هستیم.) و با این کلام نشان می‌دهد که ایشان نظرات مردم را اعمال می‌کردند. نکته اینجاست که مردم امام را به عنوان رهبر دینی خود قبول داشتند و بسیاری مقلد دینی ایشان بودند و در مسائل مذهبی از امام تبعیت می‌کردند

۱ آمارهای مربوط به شعارها در ستون چهارم و پنجم از کتاب لاتین دکتر پناهی (در فهرست منابع معرفی شده) صفحه ۱۵۸ بدست آمده است.

و زمانی هم که امام به عنوان رهبر سیاسی مطرح شد، مردم بر خود واجب می‌دیدند که از ایشان پیروی نمایند و البته حرف‌های خود را در کلام امام می‌یافتند، مردم شیعه ایران از تضعیف ارزش‌های اسلامی توسط خاندان پهلوی رنج می‌بردند و با ظهور امام به عنوان کسی که بیان‌کننده ارزش‌ها و ایده‌آل‌های شیعه بود خیلی زود جذب ایشان شده و فرامین او را اطاعت کردند. از طرفی این پیروی مردم از امام را می‌توان دلیلی بر توده‌وار بودن جامعه ایران در نظر گرفت. از آن‌جا که احزاب و گروه‌های واسطه در ایران بسیار کم بودند و در صورت وجود هم، مردم بندرت به آن‌ها می‌پیوستند. مردم خیلی زود جذب شخصی شدند که بدون واسطه هدف اصلی را بیان می‌کردند و معمولاً در شرایط توده‌وار بودن جامعه، بسیج مردم توسط یک نخبه آسانتر است.

نگاهی دقیق‌تر داریم به شعارهای مردم و نظرات امام در خصوص اهداف و ارزش‌های سیاسی و فرهنگی.

جدول شماره ۷- مقایسه ایده‌آل‌ها، اهداف و ارزش‌های سیاسی انقلاب از نظر امام و مردم^(۱)

شعارهای انقلاب		نظرات امام		مقولات
درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	
۲۱/۵	۵۶	۱۸/۵	۵۳	نظام جمهوری اسلامی
۶/۱	۱۶	۱۳/۶	۳۹	حکومت اسلامی
۱۶/۶	۴۶	۵/۲	۱۵	نهادهای سیاسی
۲۶/۴	۶۹	۱۵/۷	۴۵	آزادی و مشارکت سیاسی
۶/۹	۴۴	۱۴/۱	۴۰	دیگر ارزش‌ها و ایده‌آل‌های سیاسی
۱۱/۵	۳۰	۳۲/۹	۹۴	سایر موارد
۱۰۰/۰	۲۶۱	۱۰۰/۰	۲۸۶	جمع

۱- آمار مربوط شعارهای انقلاب از کتاب لاتین دکتر بناهی صفحه ۱۵۹ آورده شده است.

مقایسه دو جدول فوق نشان می‌دهد که بعد از مقوله سایر موارد - که گفته شد بدلیل تاکید زیاد حضرت امام بر سرنگونی حکومت پهلوی به عنوان مقدمه‌ای برای برقراری نظام جمهوری اسلامی، فراوانی آن زیاد شده است.

- از نظر امام مهمترین هدف سیاسی انقلاب اسلامی برقراری نظام جمهوری اسلامی بوده (۱۸/۵٪) و سپس آزادی و مشارکت سیاسی (۱۵/۷٪) ولی از نظر مردم مهمترین هدف آزادی و مشارکت سیاسی (۲۶/۴٪) و سپس برقراری نظام جمهوری اسلامی بوده. ظاهراً مردم از نبود آزادی و مشارکت سیاسی بیش‌تر از امام که خود در تبعید سیاسی به سر می‌برد رنج می‌برده‌اند و شاید امام خمینی(ره) برقراری نظام جمهوری اسلامی را بر سایر موارد ترجیح می‌داده و آزادی و مشارکت سیاسی را در سایه نظام اسلامی قابل تحقق می‌دانسته است. چنانچه ملاحظه می‌شود امام بر برقراری حکومت اسلامی هم خیلی بیش‌تر از مردم تاکید داشته‌اند. در کل بین اولویت‌های اهداف سیاسی مردم و امام تفاوت وجود دارد و نشان می‌دهد که آنچه برای مردم ملموس‌تر و قابل درک بوده، نبود آزادی و مشارکت سیاسی است ولی اولویت برای حضرت امام اجرای فرامین و دستورات اسلامی است که یکی از مهمترین آن‌ها برقراری نظام اسلامی است.

اگر چه در کل تفاوت زیادی بین نظرات امام و مردم در مورد اهداف انقلاب وجود نداشت ولی تشریح جزئیات نشان می‌دهد که حضرت امام به‌طور مستقیم مهمترین هدف انقلاب اسلامی ایران را اسلام و اجرای احکام و فرامین الهی می‌دانسته ولی مردم به مصداقها بیش‌تر از کلیات توجه داشته‌اند. و مهمترین ارزش از نظر آن‌ها شهادت و فداکاری است (۴۳/۲٪) ولی از نظر امام ارزش اسلام و اهمیت آن (بایش از ۵۹ درصد) همچنین به اسطوره‌ها و مراسم اسلامی بیش‌تر تاکید داشته‌اند. این نشان می‌دهد که برای مردم مصداقها قابل لمس‌تر است به‌طور مثال اسلام را با امام حسین (ع) و شهادت و رعایت حجاب می‌شناسند ولی امام بدلیل شناخت عمیق از اسلام، فراتر از مصداقها می‌رود به اسلام به عنوان جامع تمام این

جدول شماره ۸- مقایسه اهداف و ارزش‌های فرهنگی از نظر امام و مردم^۱

شعارهای انقلاب		نظرات امام		مقولات
درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	
۴۳/۲	۱۶	۱۱/۱	۳۲	ارزش شهادت و فداکاری در راه خدا
۸/۱	۳	۰/۳	۱	ارزش حجاب
۲/۷	۱	۸/۶	۲۵	دیگر ارزش‌های اسلامی
--	--	۴/۵	۱۳	ارزش‌های هنجارهای اجتماعی
۲۹/۷	۱۱	۵۹/۴	۱۷۳	ارزش اسلام و اهمیت آن
۱۶/۲	۶	۸/۲	۲۴	ارزش اسطوره‌های اسلامی و سنت‌های اسلامی
۰	۰	۷/۹	۲۳	سایر موارد
۱۰۰/۰	۳۷	۱۰۰/۰	۲۹۱	جمع

ارزش‌ها و فراتر از مصداق‌های ظاهری می‌نگرد. دلیل دیگر اهمیت شهادت و فداکاری نزد مردم، نیاز جامعه به ایثار و فداکاری مردم بوده و با این شعارها اعلام آمادگی برای ایثار جان خود در راه اسلام و انقلاب می‌کرده‌اند ولی حضرت امام با وجود اهمیت زیادی که به شهادت می‌داده و خود آرزوی شهید شدن داشته، ولی خواهان زندگی و حیات مردم بوده و در جواب جوانانی که از او درخواست دعا برای شهادتشان می‌کردند می‌فرمود: من دعا می‌کنم که شما زنده باشید و به اسلام خدمت کنید و ثواب شهید را ببرید.

۱- آمار شعارهای انقلاب از کتاب لاتین دکتر پناهی صفحه ۱۶۰ آورده شده است.

نتیجه‌گیری

به‌طور کلی بررسی نظرات امام‌خمينی(ره) نشان داد که انقلاب اسلامی ایران بیش‌تر بدنبال اهداف فرهنگی (پياده کردن اسلام) بوده و بنا به نظر اسملسر یک نهضت ارزشی بوده و اگر به اهداف سیاسی هم تاکید زیاد شده است اولاً بدلیل این بوده که تا حکومت و ابزار قدرت در دست نباشد نمی‌توان اهداف فرهنگی را پیاده کرد و ثانياً اهداف سیاسی مورد نظر امام هم بیش‌تر اهداف فرهنگی بوده (برقراری نظام اسلامی). این مطالعه برخی از تئوری‌های انقلاب چون تئوری اسملسر (نهضت ارزشی) جانسون (تغییر ارزش‌ها) ایزنشتات (تنش بین نظم این جهانی و ماورائی) گار (تهدید مهمترین و بنیادی‌ترین ارزش‌های انسانها) حامد الگار (دینی بودن انقلاب ایران) نیکی کدی (احیای اسلام) ژان فوران (اسلام ستیزه‌گر امام‌خمينی(ره)) و محمدی (احیای ارزش‌های مذهبی جامعه) را تأیید و برخی از تئوریها که از دید اقتصادی به انقلاب نگاه می‌کردند (مارکس، دیویس و پارسا) را رد کرده، زیرا اهداف اقتصادی از نظر امام و مردم دارای کم‌ترین اهمیت بود.

مقایسه نظرات امام و شعارهای انقلاب نشان داد که اگر چه در کل هماهنگی و یکسانی زیادی بین اهمیت اهداف و ارزش‌های انقلاب از دید حضرت امام و مردم وجود داشت و هر دو اهداف فرهنگی را در اولویت و سپس اهداف سیاسی را مدنظر داشتند، ولی بما تشریح بیش‌تر هر کدام از اهداف مشخص شد که در کل امام به اهداف اسلامی و ارزش و اهمیت اسلام و برقراری نظام جمهوری اسلامی بیش‌تر از مردم تاکید داشتند و آنهم بدلیل شناخت درست اسلام، تحصیلات دینی، فقاہت و رهبر دینی بودن و احساس وظیفه دینی ایشان بود. نتیجه کلی این‌که هدف اصلی انقلاب پیاده کردن اسلام و فرهنگ اسلامی در جامعه بود و بر این اساس علت انقلاب هم زیر پا گذاشتن ارزش‌های اسلامی از طرف خاندان پهلوی و تلاش در اسلام زدایی از جامعه توسط آن‌ها بود.

منابع

- آرنٹ، هانا. انقلاب. ترجمه عزت‌الله فولادوند. تهران: خوارزمی، ۱۳۷۷.
- بشیریه، حسین. انقلاب و بسیج سیاسی. تهران: دانشگاه تهران، ۱۳۷۲.
- پارسا، میثاق. «توسعه اقتصادی و دگرگونی سیاسی»، ترجمه علی مرشدی‌زاده. نامه پژوهش. شماره ۱۱ و ۱۰، ۱۳۷۷.
- پناهی، محمدحسین. «بررسی زمینه‌ها و اهداف انقلاب اسلامی ایران براساس شعارهای انقلاب»، فصلنامه علوم اجتماعی. شماره ۱۲ و ۱۱، دانشگاه علامه، ۱۳۷۹.
- جرجانی، دیوید. «انقلاب در شبه‌پیرامون: نمونه ایران»، ترجمه علی مرشدی‌زاده. پژوهشنامه متین. شماره ۴ و ۳، ۱۳۷۸.
- روزن، باری. انقلاب ایران: ایدئولوژی و نمادپردازی. ترجمه سیاوش مریدی. تهران: مرکز بازشناسی اسلام و ایران، ۱۳۷۹.
- صحیفه نور. «مجموعه رهنمودهای امام خمینی (ره)». گردآوری توسط مرکز مدارک فرهنگی انقلاب اسلامی مجلد ۲ تا ۱۵، ۱۳۶۱.
- کوهن، آوین استانفورد. تئوری‌های انقلاب. ترجمه علیرضا طیب. تهران: قدس، ۱۳۶۹.
- گار، رابرت تد. «چرا انسان‌ها شورش می‌کنند؟»، ترجمه علی مرشدزاده. مطالعات راهبردی. ۱۳۷۷.
- ملکوتیان، مصطفی. سیری در نظریه‌های انقلاب. تهران: قدس، چاپ دوم، ۱۳۷۶.
- میرسپاسی آشتیانی، علی. «بحران سیاست غیردینی و ظهور اسلام سیاسی در ایران»، ترجمه خالقی. نامه پژوهش. شماره ۱۱ و ۱۰، ۱۳۷۷.
- محمدی، منوچهر. تحلیلی بر انقلاب اسلامی ایران. تهران: امیرکبیر، ۱۳۷۳.
- هادیان، ناصر. «نظریه تداوم اسکاچپول و انقلاب اسلامی ایران»، فصلنامه راهبرد. شماره ۹، ۱۳۷۵.

- هانتینگتون، ساموئل. سامان سیاسی در جوامع دستخوش دگرگونی. ترجمه محسن ثلاثی. تهران: علمی، ۱۳۷۰.
- هنری لطیف پور، یدالله. فرهنگ سیاسی شیعه و انقلاب اسلامی، تهران: مرکز اسناد انقلاب اسلامی، ۱۳۷۹.
- Goldstone, Jack A. "Theories of Revolution: The Trird Generation". In *Revolution: Critical Concepts in Political Scince*. ed. by Okane. vol 1, London & NewYork: Routledge, 2000.
- Panahi, M. H. *An Introduction to the Islamic Revolution of Iran and It's Slogans*. London, Al-Hoda: 2001.
- Smelser, Neil J. *Theory of Collective Behavior*, NewYork, The Free Press, 1967.